

ŽIVALI KOT
SODRŽAVLJANI: RAZVOJ
SOCIOLOGIJE ŽIVALI

Roman Kuhar

UVOD

Nobenega dvoma ni, da je bila sociologija kot znanost o družbi, družbenih institucijah, družbenih skupinah in njihovih interakcijah do nedavnega strogo antropocentrična. Meja sociološkega zanimanja je bil prav živalski svet oziroma živali. Te so v marsičem predstavljale protitež človeku, čeprav so pomembno soustvarjale njegov družbeni prostor. Kartezijanska logika, temelječa na jezikovnocentrični predpostavki o živalih, ki da zaradi nezmožnosti govornega jezika nimajo tudi zmožnosti mišljenja, se je globoko zarezala ne zgolj v sociološko, pač pa v celotno družboslovno in humanistično znanost (Noske 1990). Šele v obdobju zadnjih dvajsetih ali tridesetih let se v sociologiji bolj intenzivno pojavljajo raziskave, ki se ukvarjajo s človeškimi interakcijami z živalmi in z vlogo živali v našem družbenem okolju. Razvija se nova veja sociologije, ki se ukvarja z relacijami med »človeškimi in nečloveškimi živalmi«. Ta vključuje najrazličnejša področja raziskovanja, od ukvarjanja z vplivi živali na družbena razmerja med ljudmi in razumevanja, da imajo tudi živali lahko svoje namene in preference, do vprašanj družbene konstrukcije živali in živalskega sveta, na primer v medijskih reprezentacijah. Sociologija živali se ukvarja tudi z vloge kulture, religije in drugih družbenih dejavnikov, ki vplivajo na naše razumevanje živali, in z v javnosti najbolj izpostavljenimi vprašanji o pravicah živali in razmerjih med človekovimi pravicami in pravicami živali. Eno od izhodišč socioloških študij pri obravnavi te teme je ugotovitev, da je mogoče vprašanje zatiranja živali primerjati z zatiranjem, ki ga v družbi doživljajo različne marginalizirane skupine, in ga raziskovati s sociološkimi orodji, ki so bila razvita na področjih raziskovanja družbenih manjšin, stigmatizacije in družbenega izključevanja (Manning & Serpell 1994; Peggs 2012).

Vse to ne pomeni, da se vprašanje živali pred tem ni pojavljalo v sociološki znanosti. Čeprav je bilo obrobno, je dejstvo, da so se že nekatere prve sociološke študije vsaj posredno ukvarjale z vprašanjem živali,

na primer s problemi, ki so jih v urbanih okoljih povzročali prostoživeči psi, vključno z njihovimi iztrebki (Kolt 2015). Medtem ko sta Talcott Parsons in George Herbert Mead, vidna akterja teoretske perspektive funkcionalizma oziroma simboličnega interakcionizma v sociologiji, oba zanikala možnost, da bi interakcijo živali s človekom lahko pojasnili s teorijo družbenega delovanja (Koop-Monteiro 2021), je Max Weber v eni od svojih razprav o vlogi sociologije v znanosti zapisal, da bi bilo s sociološkega vidika vendarle mogoče raziskovati tudi razmerja med človekom in živalmi, saj se te odzivajo na človeške ukaze ali človekovo delovanje v svetu. Čeprav so ti odzivi večinoma mehanični, imajo, poudarja Weber, svoj pomen in vplivajo na človekovo delovanje, kar zadostuje za sociološko analizo tovrstnih interakcij (Weber 1947).

Do preloma z antropocentričnim razumevanjem živali kot meje sociologije je prišlo šele konec dvajsetega stoletja. Takrat se znotraj okoljske sociologije pojavi nova ekološka paradigma, ki prevprašuje klasično sociološko tradicijo, temelječo na antropocentričnem razumevanju, da človeška kultura omogoča preseganje naravnih omejitev in da je naloga človeka upravljanje z naravo, ta pa ima vrednost samo toliko, kolikor koristi človeku. Ekološka paradigma, nasprotno, temelji na razumevanju človeštva kot recipročno povezanega z naravo in njenimi okoljskimi omejitvami ter poudarja vlogo okoljskih faktorjev in sistemov v družbenih procesih ter vpliv družbenih procesov na okolje. Ekološka paradigma poudarja, da je človeška družba odvisna od okolja in da mora biti odgovorna do okolja, če želi zagotoviti svoje lastno preživetje in kakovost življenja (Catton & Dunlap 1978).

Sestavni del tovrstnih paradigmatičnih prelomov v sociologiji je bil tudi poziv ameriškega sociologa Cliftona D. Bryanta leta 1979 k vključitvi živalskega sveta v sociološko analizo. V svojem nagovoru na letnem sociološkem srečanju *Southeren Sociological Society* je pozval ameriško sociološko skupnost, da se začne bolj intenzivno in organizirano ukvarjati s tako imenovano »zoološko povezavo«. Med drugim je dejal:

Sociologi so bili do sedaj malomarni pri obravnavi zoološke komponente v človeških interakcijah in pripadajočih družbenih sistemih. Že bežen pregled našega jezika in drugega kulturnega inventarja razkriva opazen vpliv živali na naše družbeno življenje in vedenje, ki so ga raziskovalci na področju sociologije v veliki meri zanemarili. V zvezi s tem se zdi, da nekaj raziskovalnih smeri pri preučevanju človeškega vedenja, povezanega z živalmi, obeta posebno produktivno raziskovanje. [...] Kot sociologi, ki jih zanima razumevanje človeškega vedenja v vseh njegovih nihanjih, bi bilo dobro, če bi v leksikon naše discipline dodali živali in tako svojo raziskovalno pozornost usmerili v ‚zoološko povezavo‘. V skladu s tem bi lahko zaznali povsem nova obzorja vedenjskih povezav in družbenih vzrokov (Bryant 1979: 399).

Kljub temu pozivu je bilo potrebnih še dobrih dvajset let, da je »sociologija živali« postala tudi institucionalizirana. Leta 2002 je *Ameriško sociološko združenje* ustanovilo sekcijo »Živali in družba« kot eno od svojih uradnih sekcij (Nibert 2003). *Slovensko sociološko društvo* take sekcije nima in zaenkrat tovrstna pobuda v Sloveniji še ni nastala.

Danes v sociologiji obstajajo različne smeri ukvarjanja z živalmi. Ena od teh so kritične študije živali, ki so interdisciplinarno področje raziskovanja, osredotočeno na odnose med ljudmi in živalmi. Osnovna predpostavka kritičnih študij živali je razumevanje, da je zatiranje živali prepleteno z drugimi oblikami zatiranja, kot so rasizem, seksizem in podobno. Kritične študije živali zato raziskujejo kompleksno dinamiko strukturalnih, institucionalnih in diskurzivnih oblik moči, ki vplivajo na živali, ljudi in okolje (Khaazal & Almiron 2021). Sociologija živali kot posebna veja sociologije se ukvarja s preučevanjem družbene dinamike odnosov med ljudmi in živalmi, vključno z načini, kako ljudje uporabljajo, dojemajo in obravnavajo živali. Pri tem je posebej pozorna na vlogo kulturnih in družbenih dejavnikov pri oblikovanju teh odnosov (Peggs 2012; Sanders 1999). Omenimo še ekofeminizem kot eno od socioloških perspektiv ukvarjanja

z živalmi, ki izpostavlja predvsem izkoriščanje živali. Tega razume kot del širšega sistema dominacije, saj izhaja iz razumevanja, da sta zatiranje in izkoriščanje žensk ter zatiranje in izkoriščanje narave tesno povezana in se medsebojno krepi. Nekateri ekofeministi in ekofeministke se posebej osredotočajo na povezano zatiranje živali in žensk, pri čemer ugotavljajo, da je ista logika nadvlade odgovorna tako za zatiranje žensk kot za zatiranje živali (Adams 2015; Kheel 2007).

Koop-Monteiro (2021) je trenutne smeri sociološkega ukvarjanja z vprašanjem živali razdelil v štiri tematske skupine, ki predstavljajo podstat razvijajoče se sociologije živali. Prvi skupek raziskav se ukvarja z vprašanjem razmerja med človekom in živalmi ter vplivom tega razmerja na človeško družbo, drugi se dotika raziskav, povezanih z družbenimi in ekonomskimi učinki živinoreje, tretji sklop, temelječ na analizi omrežij, je namenjen raziskovanju strukturalnih povezav med človekom in živalmi, zadnja, četrta smer sociološke analize pa živali razume kot zatirano skupino po vzoru družbenih manjšin in se ukvarja z vprašanjem pravic živali. Slednje bo tudi osrednji fokus preostanka naše kratke razprave, v kateri se bomo ukvarjali predvsem z eno od najodmevnejših političnih teoretskih razprav na tem področju, politično teorijo o pravicah živali, kot sta jo v knjigi *Zootopia* razvila Sue Donaldson in Will Kymlicka (2011).

ŽIVALI KOT ZATIRANA SKUPINA

»Pred približno 10.000 leti se je odnos med ljudmi in divjimi živalmi spremenil. Domestikacija je ta odnos spremenila v odnos prevlade in nadzora, saj je človek prevzel vlogo gospodarja. Živali, ki niso bile več divje, so postale lastnina in so veljale za predmete, ki jih je moč posedovati in izmenjevati. Danes lahko udomačene živali gojimo, nadzorujemo, zlorablamo ali ubijamo – vse je odvisno od lastnikovih želja« (DeMello 2012: 67–68).

Sociološka analiza živali kot zatirane skupine obravnava živali kot marginalizirano in izkoriščano skupino v človeških družbah, podobno kot se sociologija ukvarja tudi drugimi družbenimi skupinami, najpogosteje etničnimi, religioznimi in spolnimi manjšinami, ki so bile in še vedno so zatirane in diskriminirane. Ta perspektiva se opira na kritične teorije družbene pravičnosti in trdi, da sta nadvlada in izkoriščanje živali oblika zatiranja, ki jo izvaja človek.

Zgodovinsko gledano je izvor omenjenega zatiranja proces domestifikacije, ki je bil, kot ironično ugotavlja Tovey (2003), možen prav zaradi zmožnosti živali, da komunicirajo s človekom. Rečeno drugače, podrejanje živali človeku je omogočila prav tista lastnost, ki jo je človek (in s tem tudi znanost) v svoji antropocentrični poziciji dolgo časa odrekal živalim in jih s tem konstituiral kot odvisne od človeka. Ta proces je intenzivni pospešek doživel z industrializacijo. Industrializacija živinoreje v 20. stoletju je namreč »živali naredila nevidne, saj so bile čedalje bolj stisnjene v tovarniških farmah brez dostopa javnosti« (Koop-Monteiro 2021: 4). Po mnenju nekaterih marksističnih teoretikov je prav izkoriščanje živali postalo model za podobno izkoriščanje in alienacijo človeka v kapitalističnem sistemu. »Ista ‚hladnost‘ in instrumentalnost, ki opravičujeta ravnanje družbe z živalmi (za znanstvene poskuse, zabavo in zakol), se hitro lahko preneseta na ravnanje z ljudmi« (Gunderson 2014: 290). Tudi feministična in postkolonialna perspektiva v sociologiji sta vzpostavili podobne povezave med nasiljem nad živalmi in nasiljem nad ženskami (Barrett idr. 2020, Kheel 2007) oziroma med zatiranjem živali in zatiranjem nekaterih domorodnih ljudstev (Montford & Taylor 2020).

Sociološka perspektiva, ki živali razume kot zatirano skupino, torej poudarja dinamiko razmerij moči med ljudmi in živalmi. Ljudje imajo veliko moč in nadzor nad življenji živali, živali so uporabljene za namene prehranjevanja, oblačil, zabave in podobno, vse to pa vodi v trpljenje in pogosto tudi smrt živali. Vendar pa zatiranje živali ne nastaja v praznem

(družbenem) prostoru, pač pa je prepleteno z drugimi oblikami zatiranja, kot so rasizem, seksizem, homofobija in podobno. Tu sociologija vzpostavi enačaj med nasiljem, diskriminacijo in simbolno manjvrednostjo živali ter podobnimi procesi, ki jih doživljajo določene družbene skupine zaradi svoje domnevne manjvrednosti. Koncept, ki opisuje te procese, je specizem (oziroma speciesizem), ki ga je v začetku sedemdesetih let vpeljal britanski psiholog in zagovornik pravic živali Richard Ryder. V svojem eseju »Eksperimenti na živalih« (Ryder 1971) poudarja dvojno moralo tedanjih raziskovalcev na živalih, ki po eni strani utemeljujejo svoje raziskave na podlagi podobnosti med ljudmi in živalmi, tovrstne eksperimente pa hkrati moralno opravičujejo na podlagi razlik med ljudmi in živalmi. Ryder poudarja, da smo soočeni s povsem enakimi principi delovanja kot v primeru rasizma ali seksizma. Specizem je torej oblika diskriminacije, ki jo doživljajo živali zaradi svoje vrste, prav tako kot nekateri ljudje doživljajo rasizem zaradi barve svoje kože (torej zaradi vrste). Nibert (2003) poudarja, da je specizem pravzaprav oblika ideologije, ki temelji na družbenih normah in vrednotah, ki ohranjajo obstoječi družbeni sistem. Ryder (1971) je s tem konceptom pomagal postaviti živali v središče razprave o etičnih vprašanjih in spodbudil razpravo o moralni vrednosti in pravicah živali ter o tem, kako se lahko zmanjša njihovo trpljenje.

Eno od najbolj prelomnih in odmevnih del, ki jih lahko vsaj deloma razumemo kot posledico opisanega dogajanja, je knjiga *Zoopolis* Sue Donaldson in Willa Kymlicke (2011), ki vprašanje pravic živali postavlja v kontekst enega od pomembnejših socioloških in politoloških konceptov – koncepta državljanstva – in oblikujeta politično teorijo pravic živali. V nadaljevanju si bomo najprej pogledali, kakšen pomen ima državljanstvo v sociološki teoriji, nato pa, kako bi bilo mogoče živali vključiti v našo politično skupnost kot sodržavljanke. Slednje je namreč osnovna ideja zoopolisa, kot jo razvijeta Donaldson in Kymlicka.

DRŽAVLJANSTVO V SOCIOLOŠKI PERSPEKTIVI

Klasično besedilo na področju sociološke analize državljanstva je delo britanskega sociologa T. H. Marshalla *Citizenship and Social Class* (1950), v katerem Marshall pojasnjuje, da je bil razvoj državljanstva postopen proces, ki je trajal več stoletij in je bil tesno povezan z nastankom modernih nacionalnih držav in razvojem sodobne demokracije. Loči med tremi sklopi državljanskih pravic: civilne, politične in socialne pravice. Civilne pravice, ki so se razvile v 18. stoletju, so ljudjem zagotovile najbolj temeljne pravice, kot sta pravica do lastnine in pravica do svobode govora. Politične pravice so bile podeljene v 19. stoletju in so omogočile različne oblike politične participacije, vključno s pravico do volitev in sodelovanja v procesih vladanja. Socialne pravice so bile podeljene v 20. stoletju in so tesno povezane z nastankom države blaginje. Vključujejo različne socialne in ekonomske pravice, kot so pravica do izobraževanja, zdravstvenega varstva in socialnega varstva.

Marshall v svoji analizi poudarja, da je koncept državljanstva pomembno spremenil razumevanje »vrednosti« ljudi; če so bile pravice (in privilegiji) nekoč, v času fevdalizma, podeljeni glede na družbene stano-ve, državljanstvo izenačuje vse ljudi. »Državljanstvo je status,« pravi, »ki je podeljen polnopravnim članom skupnosti. Vsi, ki imajo ta status, so enakopravni glede na pravice in dolžnosti, s katerimi jim je ta status podeljen« (Marshall 1950: 149). V tem smislu državljanstvo prispeva k enakopravnosti, a hkrati, opozarja Marshall, vzpostavlja nove neenakosti, ki so povezane z družbenimi razredi. Po njegovem mnenju je družbeni razred tesno povezan z dostopom do virov in priložnosti, kar pomeni, da vsi ne morejo v polnosti izkoristiti oziroma implementirati pravic, ki so jim sicer podeljene. Pravica do svobode govora, na primer, ne pomeni veliko, če posameznik nima ustrezne izobrazbe in ne zna smiselno izražati svojih misli in argumentov. Prav izobrazba in s tem povezana

možnost zaposlitve je tista, ki po Marshallovem mnenju vzpostavlja nove neenakosti in jih instrument državljanstva ne preseže. Je pa res, poudarja Marshall, da je razvoj državljanstva pomagal ublažiti nekatere negativne učinke družbenega razreda na življenje posameznikov. Z zagotavljanjem večjega dostopa posameznikov do pravic in zaščite je državljanstvo pripomoglo k zmanjšanju neenakosti in spodbujanju družbene mobilnosti.

Marshallova študija je pozneje doživela vrsto kritik, med drugim tudi feministično (Waldby 1994), ki je opozarjala, da Marshallova časovna shema podeljevanja pravic od 18. do 20. stoletja drži predvsem za moške, ne pa tudi za ženske. Te so namreč zaradi svoje vloge v družini in pri vzgoji otrok marsikje prej dobile socialne pravice kot pa politične pravice. Koncept državljanstva se je tako izkazal za spolno pogojen. Podobno velja tudi za številne druge osebne okoliščine, ki so prav tako lahko vplivale na pridobitev, predvsem pa na implementacijo državljanskih pravic. Če so, na primer, moški v 19. stoletju imeli pravico do biti voljen in voliti, vključno s tistimi moškimi, ki so bili istospolno usmerjeni, so ti to pravico lahko koristili le, dokler so ta del svoje identite skrivali; kandidirati za politične položaje kot razkrita istospolno usmerjena oseba je bilo še do pred parimi desetletji tako rekoč politični samomor. Državljanstvo torej ni zgolj spolno, pač pa tudi seksualno pogojeno, podobno pa velja tudi za vprašanje rase, vere in drugih osebnih okoliščin.

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja je vprašanje državljanstva v sociološki in politološki znanosti postalo ponovno aktualno, med drugim tudi zaradi pomembnih političnih procesov, ki so se odvijali v tistem času, vključno z globalizacijo in pristopnimi procesi novonastalih držav k Evropski uniji. Vse to je sprožilo nova vprašanja o odnosu med državljanom in državo.

V tem času so sociološke raziskave državljanstva začele presegati tradicionalno (pasivno, legalistično) razumevanje državljanstva kot zgolj

pravnoformalnega statusa in so se začele ukvarjati tudi z načini, kako se državljanstvo oblikuje prek družbenih odnosov in praks ter kako se državljanstvo na novo opredeljuje in spreminja kot odgovor na nove politične, gospodarske in družbene izzive. Državljanstvo tako ni bilo več razumljeno zgolj kot pravni ali politični status, temveč tudi kot družbena in kulturna identiteta, ki jo sooblikujejo že prej omenjeni dejavniki, kot so spol (Waldby 1994), rasa in etnična pripadnost (Kymlicka 1995), spolnost (Plummer 2003, Weeks 1998) in druge okoliščine. Vsi ti elementi vplivajo tudi na to, kako posamezniki in skupine opredeljujejo in se pogajajo o svoji pripadnosti določeni skupnosti ter kako se občutek pripadnosti uporablja za oblikovanje političnih identitet in mobilizacijo političnega delovanja. Yuval-Davis (2011) je to poimenovala »politika pripadanja«, v kateri se posamezniki in skupine pogajajo o svojem mestu v družbi ter izpodbijajo meje vključevanja in izključevanja. Zahtevajo lahko priznanje in spoštovanje svojih identitet ter se upirajo poskusom njihove marginalizacije ali stigmatizacije. A vse te razprave, ki so se sicer ukvarjale z vprašanjem vključevanja družbenih manjšin, so bile zamejene na človeka. Šele razprava Donaldson in Kymlicke (2011) je to razpravo razširila tudi na vprašanje živali kot bitij, ki sobivajo v določeni (politični) skupnosti.

ŽIVALI KOT SODRŽAVLJANI

Sue Donaldson in Will Kymlicka v *Zoopolisu* uvodoma priznavata, da že od konca 19. stoletja obstajajo različni poskusi zaščite živali, ki bi jih pogojno lahko razumeli kot oblike zaščite, kot jih državljanstvo omogoča človeku. Leta 1824 je bila, na primer, v Veliki Britaniji ustanovljena posebna skupina za zaščito živali *Society for the Prevention of Cruelty to Animals*, ki je bila takrat usmerjena predvsem v zaščito vprežnjih konjev. Pozneje se je tovrstna skrb za živali razširila tudi na druga področja, na primer prepoved pasjih borb in ponekod tudi prepoved bikoborb.

V Kaliforniji so leta 2008 sprejeli zakon, ki prepoveduje zadrževanje rejnih živali v tako majhnih prostorih, da se ne morejo obrniti. Številnih kritik je bila deležna tudi farmacevtska in kozmetična industrija, ki se je v določenem delu odrekla poskusom na živalih. Ne nazadnje imamo tudi v Sloveniji od leta 1999 *Zakon o zaščiti živali*, ki kaznuje tiste, ki živali mučijo ali jim namerno povzročajo trpljenje. Kljub vsem tem premikom ostaja dejstvo, da v svetu narašča živalska industrija in da se je človeštvo od šestdesetih let prejšnjega stoletja podvojilo, populacija divjih živali pa zmanjšala za tretjino.

Vse te ugotovitve so bile izhodišče razprave Sue Donaldson in Willa Kymlicke, ki menita, da so številni prej omenjeni ukrepi neuspešni, da pogosto temeljijo zgolj na pomirjanju naše slabe vesti, češ da smo »poskrbeli za živali«, in da v resnici potrebujemo politično gibanje za živali, primerljivo z gibanji za državljanske pravice različnih družbenih manjšin.

Njuna politična teorija, ki jo razgrneta v *Zoopolisu*, temelji na ideji, da morajo živali postati naši sodržavljanji, ker kot živa bitja sobivajo v naši politični skupnosti. Pri tem se naslonita na ponovno aktualizirano razpravo o državljanstvu v sociološki in politološki znanosti in teorijo državljanstva poskušata aplicirati na živali. Njun cilj je preseči tako ekološki pristop k zaščiti živali, ki se zavzema za zmanjševanje živalske industrije in usmeritev v bolj trajnostno, rastlinsko prehrano, kot pristop t. i. »velfaristov«, ki poskušajo zmanjšati trpljenje živali s spodbujanjem bolj humanega ravnanja in boljših življenjskih pogojev živali, vendar se ne zavzemajo nujno za ukinitvev živalske industrije. Svojo teorijo gradita na principu temeljnih pravic, za katerega menita, da je najbolj skladen s principi pravičnosti, kot jih gojijo liberalno-demokratski sistemi, a se pri tem ne osredotočata zgolj na negativne, pač pa tudi na pozitivne pravice. Izhajata iz dveh osnovnih predpostavk:

1. Živali imajo pravice tako kot ljudje, pri čemer nimata v mislih zgolj negativne pravice, kot je pravica, da nisi ubit ali mučen, pač pa tudi pozitivne pravice, ki vključujejo pravico do lastnega prostora, do avtonomije in podobno.
2. Živali na tem svetu niso zato, da bi služile človeku. To vključuje tudi prepoved hranjenja z živalmi. Pri tem sicer opozarjata na pomembnost zgodovinskega konteksta; trdita, da so v zgodovini obstajala obdobja, ko je bilo ubijanje živali sprejemljivo, saj je bil to edini način za preživetje, danes pa ne moremo več trditi, da je ubijanje živali pogoj za preživetje človeške vrste. To je ne nazadnje vidno tudi iz naraščajoče živalske industrije, ki ne zasleduje cilja preživetja človeka, pač pa predvsem cilj maksimizacije profita. Avtorja v knjigi navajata podatek, da je v času izida njune knjige leta 2011 vsako leto zaklanih 56 milijard rejnih živali in da naj bi se ta številka do leta 2050 podvojila.

Donaldson in Kymlicka poudarjata, da je moralna odgovornost človeka skrb za domače živali, saj jih je prav človek vpeljal v našo družbo in bi bile danes brez sobivanja s človekom obsojene na izumrtje. Prav zaradi tega, menita, jih je treba vključiti tudi v našo družbeno in politično organiziranost, kar pomeni, da jim je treba podeliti sodržavljanski status. Skladno z njuno politično teorijo sodržavljanski status pripada udomačenim živalim, tako rejnim živalim kot tistim, ki z nami bivajo kot »hišni ljubljenci«. Sadržavljanski status bi zanje pomenil upoštevanje njihovih potreb in želja ter vzpostavitev aktivnega sodelovanja z živalmi. Gre torej za osnovne principe sodržavljanskega bivanja, po katerih se posameznikova svoboda konča tam, kjer se začne svoboda nekoga drugega, torej sočloveka oziroma soživali. Ne nazadnje, kot poudarjata avtorja, so živali zmožne določene oblike samoomejevanja in moralnega delovanja, kot je izkazovanje empatije, zaupanja, reciprocitete, altruizma in podobno. Donaldson in Kymlicka se pri utemeljevanju statusa sodržavljana opirata tudi na koncept političnega liberalizma, ki pravi, da bi morale biti politične institucije nevtralne glede na posameznikovo

pojmovanje dobrega življenja. Trdita, da če to načelo sprejmemo, bi ga morali razširiti tudi na živali in priznati, da imajo lastne predstave o tem, kaj je zanje dobro, in da je to treba spoštovati.

Drugačen politični položaj pripišeta t. i. divjim živalim. Ker te nimajo potrebe po interakciji z ljudmi, jim ne pripada sodržavljanski status, pač pa svoboda od človeka. To pomeni, da jim pripada suverenost, njihovo lastno področje bivanja, v katerega človek ne posega oziroma poseže le v primerih, ko bi bila njegova intervencija upravičena zaradi trpljenja živali, ki ji človek lahko pomaga. Človeška intervencija je torej upravičena le takrat, ko ta pomeni moralno dejanje.

Tretja skupina živali so t. i. »mejne« živali. To so tiste, ki niso udomačene, a hkrati tudi niso del divjine, pač pa živijo blizu človeka (npr. veverice v parkih, golobi v mestih in podobno). Pri tej kategoriji živali se Donaldson in Kymlicka naslonita na politično kategorijo »tujca«, ki vstopi na območje določene politične skupnosti, a ni njen član oziroma ni polnopravni državljani. Tako kot imajo ti tujci dovoljenje za bivanje in začasno delo v naši politični skupnosti, tako velja tudi za »mejne živali«, da niso suverene, tako kot divje živali, hkrati pa jih ne moremo vključiti v sodržavljanski status. Njim pripada status denizenstva, ki v politični teoriji pomeni položaj, v katerem so posameznikom, ki niso državljani države, zagotovljene nekatere pravice in zaščita, vendar ne celoten obseg pravic in zaščite, ki so na voljo državljanom.

Donaldson in Kymlicka menita, da je pristop teorije državljanstva k pravicam živali tisti, ki bo omogočil preseganje trenutnih dvojnih standardov, ki jih ljudje gojimo v odnosu do živali: domače ljubljence obožujemo in čuvamo, hkrati pa jemo, lovimo in ubijamo druge živali. Prevzem državljanske pozicije v odnosu do živali pa nas zavezuje, da vse živali obravnavamo enako z vsemi prednostmi in odgovornostmi, ki izhajajo iz članstva v politični skupnosti. Državljanski pristop namreč izhaja iz temeljnega razumevanja o enakosti vseh članov in članic skupnosti.

Enaka obravnava, pravita, je stvar pravičnosti, zato je »ljubezen in skrb, ki ju mnogi ljudje namenjajo svojim domačim ljubljencem, [...] močna moralna sila, ki jo je treba izkoristiti in razširiti« (Donaldson & Kymlicka 2011: 155).

Razprava Donaldson in Kymlicke je bila deležna več kritik. Nekateri kritiki so omenjali nekonsistentnost tega dela s predhodnimi deli Willa Kymlicke, kot je na primer delo o multikulturnem državljanstvu (Kymlicka 1995), v katerem je avtor zagovarjal pravico staroselskih skupnosti do lova in ribarjenja kot pomembnega dela njihove izvirne kulture (Rodrigues 2015). Drugi kritiki opozarjajo, da je njuna ideja o živalih kot sodržavljanih sicer všečna z moralnega in etičnega vidika, v praksi pa težko izvedljiva zaradi političnih, upravnih in ekonomskih razlogov, vključujoč finančne interese živalske industrije, pomanjkanje politične volje, in dejstva, da bi v resnici zahtevala revolucijo v vseh vidikih trenutnega bivanja (Abbey, 2013). Tretji sklop kritik se osredotoča na kritični pretres nekaterih teoretskih izhodišč dela. Tine Stein (2015) tako poudarja, da je osnovna napaka, ki jo v svojem razmišljanju zagrešita Donaldson in Kymlicka, neupoštevanje dejstva, da človek in žival nimata enakega moralnega statusa. Medtem ko je človek zmožen zunanega, ekscentričnega pogleda nase in druge, kar je predpogoj za moralno in avtonomno delovanje, živali tega niso zmožne. Živali so sicer družbena bitja, saj z nami in med seboj lahko komunicirajo, lahko izražajo tudi določena čustva, niso pa zmožna videti same sebe »od zunaj«, kar tudi pomeni, da niso zmožne presoje svojih delovanj in svojega obnašanja. Slednje pa je ključni element moralnega bitja. To, poudarja Stein (2015), sicer ne pomeni, da živali nimajo moralne vrednosti, svoje individualnosti in svojih interesov. To tudi ne pomeni, da do živali kot čutečih bitij ljudje nimamo nobenih odgovornosti, pač pa pomeni le to, da jih ne moremo – v smislu statusa sodržavljanov – obravnavati enako kot ljudi, ker med njimi obstaja ključna razlika. Temu sicer nekateri oporekajo in poudarjajo, da tudi otrok, dementni ljudje in podobno niso zmožni zunanega pogleda, pa jih zaradi tega ne obravnavamo kot neljudi. Stein

(2015) pojasnjuje, da gre pri tem vendarle za ključno razliko: otroci in dementni ljudje pripadajo vrsti, ki je načeloma zmožna samopodobe in zunanega pogleda, in gre le za bitja, ki imajo začasno ali za stalno omejeno to zmožnost, medtem ko pri živalih ne gre za časovno omejitev, pač pa za nekaj, kar izhaja iz narave te vrste.

Drugi očitek, ki ga Stein (2015) postavlja *Zoopolisu*, je neprimernost določenih primerjav. Meni, da ne moremo primerjati ubijanja med ljudmi in ubijanja živali. Če ena skupina ljudi ubije drugo, potem je to praviloma utemeljeno na sovraštvu, pri ubijanju živali pa ubijanja ne poganja sovraštvo, pač pa potreba po prehrani. Meni, da so primerjave med, na primer, holokavstom, in gojenjem piščancev pod lučkami ali klanjem prašičev na prašičjih farmah neutemeljene in da gre za primerjanje neprimerljivega. Stein (2015) zaključuje, da živali niso enakopravni del naše politične skupnosti, to pa ne pomeni, da do njih nimamo obveznosti in odgovornosti. Te obstajajo iz drugačnih razlogov, v prvi vrsti iz dejstva, da so živali živa in čuteča bitja, ne pa iz razumevanja, da so živali del naše politične skupnosti in bi kot take morale imeti status sodržavljanov.

ZAKLJUČEK

Do nedavnega je bil živalski svet meja sociologije in družboslovja nasploh. Sociologija kot mlada znanstvena disciplina, utemeljena v devetnajstem stoletju, se je v razpravah prvih sociologov vzpostavila kot nekakšna zrcalna podoba naravoslovnih ved. Naivnost tovrstnih epistemoloških izhodišč je sicer že zdavnaj presežena, meja med družbenim in živalskim svetom pa se šele v zadnjih nekaj letih počasi razkrajala in vse bolj postaja jasno, da so tudi živali, kot del našega družbenega sveta, lahko pomemben subjekt/objekt sociološkega in politološkega raziskovanja. Vzpostavlja se posebna vrsta sociologije – sociologija živali, nekateri

govorijo tudi o veganski sociologiji – ki naslavlja vprašanja meje med živalskim in družbenim svetom in prevprašuje nekatera trdna zasidrana prepričanja o živalih kot tistih, ki naj služijo človeku. Sodobne sociološke raziskave se tako osredotočajo na različne vidike človekove interakcije z živalmi. Tudi na osnovi tovrstnega raziskovanja se vse bolj uveljavlja razumevanje, da živali niso predmeti, temveč živa bitja, ki imajo svoje lastne pravice in vrednost. To se odraža v spreminjajočih se zakonih in predpisih, ki živalim zagotavljajo boljšo zaščito, pa tudi v različnih kampanjah in pobudah, ki se borijo za pravice živali. Zavedanje o vlogi živali v našem življenju narašča in s tem tudi potreba po razumevanju in skrbi za živali v družbenih procesih in sistemih. S tem se odpira široko področje novih tem raziskovanja, kjer bo sociologija morala odigrati pomembno vlogo. Zato je skrajni čas, da tudi v Sloveniji začnemo s sistematičnimi postopki institucionalizacije sociologije živali v pedagoškem in raziskovalnem prostoru.

VIRI IN LITERATURA

- ABBEY, Ruth. (2013): *Zoopolis* (review). V: *Philosophy in Review*, 33 (6). British Columbia, Kanada: str. 446–448.
- ADAMS, Carol J. (2015): *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. London: Bloomsbury Academic.
- BARRETT, Betty/FITZGERALD, Amy/STEVENSON, Rochelle/CHEUNG, Chi (2020): Animal maltreatment as a risk marker of more frequent and severe forms of intimate partner violence. V: *Journal of Interpersonal violence*, 35 (23–24), str. 5131–5156.
- BRYANT, Clifton D. (1979): The Zoological Connection: Animal-related human behaviour. V: *Social Forces*, 58(2), str. 399–421.
- CATTON, William R./DUNLAP, Riley E. (1978): Environmental Sociology: A New Paradigm. V: *The American Sociologist*, 13 (1), 41–49. <https://www.jstor.org/stable/27702311>.
- DEMELLO, Margo (2012): *Animals and Society: An Introduction to Human-Animal Studies*. New York: Columbia University Press.
- DONALDSON, Sue/KYMLICKA, Will (2011): *Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- GUNDERSON, Ryan (2014): The first-generation Frankfurt school on the animal question: Foundations for a normative sociological animal studies. V: *Sociological Perspectives*, 57 (3), str. 285–300.
- KHAAZAL, Natalie/ALMIRON, Núria (2021): *Like an Animal: Critical Animal Studies Approaches to Borders, Displacement, and Othering* (N. Khaazal & N. Almiron, ur.). Schöningh: Brill.
- KHEEL, Marti (2007): *Nature Ethics: An Ecofeminist Perspective*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- KOLT, E. (2015): *The Sociology of Human-Animal Interaction and Relationships*. H-Animal. <https://networks.h-net.org/node/16560/pages/32228/sociology-human-animal-interaction-and-relationships-clinton-r-sanders>.
- KOOP-MONTEIRO, Yasmin (2021): Including animals in sociology.V: *Current Sociology*, 0 (0), str. 1–18. <https://doi.org/10.1177/00113921211065492>.
- KYMLICKA, Will (1995): *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Clarendon Press.
- MANNING, Aubrey/SERPELL, James (1994): *Animals and Human Society: Changing Perspectives* (A. Manning & J. Serpell, ur.). London: Routledge.
- MARSHALL, Thomas Humphrey (1950): *Citizenship and Social Class and other essays*. New York: Cambridge University Press.
- MONTFORD, Kelly Struthers/TAYLOR, Chloë (2020): *Colonialism and Animality: Anti-colonial Perspectives in Critical Animal Studies*. London: Routledge.
- NIBERT, David (2003): Origins of the ASA Section on Animals and Society. V: *Sociological Origins*, 3 (1), str. 53–58.
- NOSKE, Barbara (1990): The Question of Antropocentrism in Anthropology. *Focaal*, 13, str. 66–84.
- PEGGS, Kay (2012): *Animals and Sociology*. London: Palgrave Macmillan.
- PLUMMER, Ken (2003): *Intimate citizenship: Private decisions and public dialogues*. Seattle: University of Washington Press.

- RODRIGUES, L. C. (2015): Book Review: Political Theory: Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights. *Political Studies Review*, 13 (3).
- RYDER, Richard. (1971): Experiments on Animals. V: S. Godlovitch, R. Godlovitch, & J. Harris (ur.), *Animals, Men and Morals* (str. 41–82). New York: Grove Press.
- SANDERS, Clinton R. (1999): *Understanding Dogs: Living and Working with Canine Companions*. Philadelphia: Temple University Press.
- STEIN, Tine (2015): Human rights and animal rights: Differences matter. *Historical Social Research*, 40 (4), str. 55–62. <https://doi.org/10.12759/hsr.40.2015.4.55-62>.
- TOVEY, H. (2003): Theorising Nature and Society in Sociology: The invisibility of Animals. *Sociologija Ruralis*, 43 (3), str. 196–215.
- WALDBY, Sylvia (1994): Is citizenship gendered? *Sociology*, 28 (2), str. 379–395.
- WEBER, Max (1947): *The Theory of Social and Economic Organization*. New York: Free Press.
- WEEKS, J. (1998): The Sexual Citizen. *Theory, Culture & Society*, 15 (3–4), str. 35–52. <https://doi.org/10.1177/0263276498015003003>.
- YUVAL-DAVIS, Nira (2011): *The Politics of Belonging: Intersectional Contestations*. Newbury Park: Sage Publications.